

Predslov

Skromnú, dobrosrdečnú Marušku vyhnala krutá macocha do zasneženého lesa po jahody. Generáciám odrasteným na klasických rozprávkach so šťastným koncom je možno blízka predstava ikonickej siroty v podobe Popolušky či Snehulienky. Niektorí si spomenú aj na úbohú hviezdoslavovskú Zuzanku Hraškovie, bitú zlou macochou. Ťažký osud osirelých detí vyjadrovalo množstvo slovenských prísloví. Naša slovná zásoba zachytáva rôznorodosť rodinných vzťahov viažucich sa na siroty, nevlastné deti, nevlastných a ovdovených rodičov. Prídavné meno „sirý“ sa kedysi používalo vo význame osamelý, opustený, osirelý. Časť slov z tejto sféry už zastarala, napr. výrazy pre nevlastného alebo osvojeného chlapca – „pastorok, hodovanec, chovan“. Iné sa viazali k určitému časovému úseku: deťom zo štátneho sirotinca v Rimavskej Sobote, ktoré sa dostali k pestúnom, sa v prvej tretine 20. storočia hovorilo „riman, rimanka, rimaňa“, najdúchom z viedenského nalezinca „viednar“.¹ Pozrime sa, kto a s akými motívmi sa staral o siroty v minulosti, ak nezostali v pôvodnej rodine.

Cieľom knihy je analyzovať viaceré aspekty starostlivosti o sociálne odkázané deti v 18. až 20. storočí, predovšetkým zákonodarstvo a inštitucionálne zmeny, prechod od súkromnej a cirkevnej dobročinnosti k sociálnej politike štátu. S rozvíjajúcimi sa modernizačnými procesmi legislatíva začala spájať pomoc sirotám so starostlivosťou o tzv. opustené deti, teda deti žijúcich rodičov, ktorí neboli schopní zabezpečiť existenčné zaopatrenie alebo výchovu zodpovedajúcu dobovým morálnym normám. Všetkým aktérom v tejto oblasti šlo o zabezpečenie výchovy a vzdelania existenčne a morálne ohrozeným chlapcom a dievčatám, aby nenarúšali verejný poriadok, aby sa mohli v dospelosti sami užiť a byť užitočnými členmi komunity – cirkvi, obce, národa, štátu.

Prvotným motívom verejnej sirotskej agendy nebola ochrana dieťaťa, ale starostlivosť o majetok sirôt. Osobitná kapitola sa venuje tejto téme v rozličných prostrediach. V rámci aristokracie sa viedli veľké boje o poručníctvo dievčat, lebo vtedy mal tútor nekontrolovateľnú moc nad sirotským majetkom. Ako ukazuje prípad z Prešporka² v 18. storočí, narábanie s majetkom sirôt

1 BALLEKOVÁ, Katarína. Pomôcť prídu Sirota, Chovan aj Pastorok, Macošiar a Vdovin pôjdu do kúta! In *Kultúra slova*, 52, 2018, č. 3, s. 165-171.

2 Pre obdobie monarchie používame slovenský názov Prešporok, pre obdobie od marca 1919 dnešné pomenovanie Bratislava. Zemepisné názvy lokalít mimo územia Slovenska sú v dnešnej podobe, pretože ich pôvodné slovenské pomenovania (Ráb, Pätkostolie, Jáger a pod.) už dnes nie sú všeobecne známe. Pri rodových menách a priezviskách používame historickú podobu podľa prameňa, ženské priezviská prechylujeme. Krstné mená spravidla poslovenčujeme (väčšina z tu uvedených sa používala paralelne v nemeckej aj maďarskej verzii, takže sme neuprednostnili ani jednu z nich). Niektoré mená sú však už zaužívané v neslovenskej podobe a tú rešpektujeme.